

Dobóczy Mária

Hatvani diákok Aszódon

A földrajzi közelségen kívül lehet-e említeni bármilyen kapcsolatot, ami összekötheti a két települést? Bizonyára tagadó válasz lenne az első gondolatunk. Egy, mindenki által ismert költő azonban összeköti a városokat. **Petőfi Sándor** az aszódi kisgimnáziumba járt 1835-38 között, források szerint pedig többször is megfordult Hatvanban.¹ Mindkét városban tisztelik, becsülik, emlékét őrzik az utca vagy intézménynevek. Ez a tény adta a gondolatot, hogy tovább keresgéljek az adott lehetőségeim között. Így találtam rá még néhány személyre, akik kötődnek mindkét településhez.

Aszódon nagyobb figyelmet szenteltek Petőfi Sándorra, az evangélikus iskola nagyhírű diákjára, akinek a tiszteletét folyamatosan ápolták, kivéve a Bach-korszakot és a passzív ellenállás időszakát. A Petőfi-kultusz a XIX. század végén, Csengey Gusztáv közreműködésével vett nagyobb lendületet Aszódon. Mielőtt részletezném, az alábbiakban röviden összefoglalom az evangélikus iskola történetét.

Prónay Gábor és Podmaniczky I. János földbirtokosok voltak a XVIII. század elején a megye evangélikusainak világi vezetői, akik többek között az evangélikus oktatás megteremtésén fáradoztak. Acsán és 1727-től Aszódon megyei hatáskörű „latin iskolát” létesítettek. Kb. 20–30 év múlva az acsai iskola megszűnt és a Pest megyei evangélikus esperesség egyetlen középiskolája Aszódon maradt,² amely néhány évig egy épületben működött az elemi iskolával.

Kezdetben egy egyszerű parasztházban folyt a képzés alapvető tárgyakkal, természetesen a latin nyelvet előtérbe helyezvén, ezért is szerepel a forrásokban schola latina³ néven. Ahogy gyarapodott létszámban, úgy haladt a gimnáziumi képzés felé, s mikor a költő, Koren István⁴ tanár úr szigorú felügyelete alatt tanult Aszódon, már kisgimnáziumként említik a források. A Koren tanár úr által létrehozott matriculában⁵ látható Alexander Petrovics tanulóként való nyilvántartása, s e három tanéve, majd utána országos hírnű költővé válása elősegítette a „*Galga parti Athén*” jelző elterjedését Aszóddal kapcsolatban. Petőfi nagyon szerette a természetet, képes volt órákat olvasni a fűbe heveredve a gimnázium könyvtárából

¹ HATVANI LEXIKON, 1996, 296.

² ASZTALOS, 2003, 14.

³ latin iskola

⁴ Koren István 1834–1856 között tanított Aszódon.

⁵ anyakönyv

kivett olvasmányokat akár latin, akár német nyelven. Kedvenc költője, Horatius kötete mindig a zsebében volt. Nemcsak a költő, hanem általában az ifjúság is szeretett olvasni, de kirándulni is, ezért már Koren István tanítósága alatt létrehoztak egy természetjáró társaságot.

Tudjuk, hogy tanulmányainak utolsó tanévzáróján mondja el azt a verset (Búcsúzás), amelytől hivatalosan számítjuk a költővé⁶ válását. Amikor a hatvani kántornál járt, azt is megörökítette egy versben (Holdvilágos éj).⁷ A XIX. század második felétől mindkét város igyekezett ébren tartani emlékét. Aszódon emléktáblák, szobrok, a gimnázium és a cserkészcsapat, diákok önképzőköre, utca elnevezése, Hatvanban szintén iskolai körök, utca nevek, szobrok emlékeztetnek a költőre.

Nehéz küzdelmek árán a Bach-korszakban az elemi iskolának visszaminősített aszódi kisgimnáziumból algimnázium lett 1862-ben. Csengey Gusztáv tanár, később igazgató, korának elismert írója kezdeményezte Petőfi emlékének ápolását. Mondhatjuk, hogy a Petőfi kultusz megteremtője volt, tagja lett a Petőfi-társaságnak, megszervezte az aszódi Petőfi-kört, 1875-ben rangos emlékülést szervezett, amelyen Aszód és környékének neves polgárai, földbirtokosai is megjelentek. Emléktáblát emeltetett a költőnek, melyen saját epigrammája állt:

*Itt lobbant fel a láng, itt nyerte olympi tüzét a
Legszeretőbb költő, a haza Tirtaeusa.
Szelleme bölcsőjét itt hű anya őrzi; szegény bár:
Kincse, e lángemlék, átragyog ifjaira.”⁸*

A Petőfi-kultusz megteremtése mellett kiemelkedő pedagógiai munkát végeztek az algimnázium tanárai, melynek lényege Csengey Gusztáv következő mondataiban olvasható:

„A vidék tanulóinak valláskülönbség nélkül egyenlő szeretettel tárta föl keblét s felekezeti jellegét csak címében tartotta meg. ... A vidék lassan felismerte az intézet jótékony hatását....s mindig nagyobb-nagyobb bizalommal hozták el gyermekeiket protestáns, kath. és izr. szülők egyaránt.”⁹

⁶ ASZTALOS, 2003, 79.

⁷ HATVANI LEXIKON, 1996, 296.

⁸ ASZTALOS, 2003, 135.

⁹ ASZTALOS, 2003, 129.

Ez a gondolat a későbbiekben is nyomon követhető, az evangélikus gimnáziumban bármilyen felekezetű diák kapott lehetőséget a tanulásra, s az érettségi letételére. A gimnázium egyik öregdiákja¹⁰ is megerősítette visszaemlékezésében, hogy a tantestület semmilyen megkülönböztetést nem tett a diákok vallására, még közvetlenül a II. világháború előtti években, a fokozott zsidóellenes légkörben sem. Ugyanakkor megállapítható, hogy tandíjat a diákok felekezetük szerint fizették, általában az izraeliták összege volt a legnagyobb.

A főgimnáziumi státuszt 1912-ben kapta meg az algimnázium, vagyis megnyitották az V. osztályt, Szabó Lajos (matematika-fizika) igazgatósága alatt.

Mit is jelent ez? Röviden mondhatjuk úgy is, hogy érettségi vizsgát tehet a diák. Maga a matura¹¹ nem olyan régi intézmény. Comenius javaslata volt, hogy a diák a latin iskolát un. értelmességi vizsgálattal fejezhesse be, azzal a céllal, hogy könnyebben tudják a megfelelő pályára irányítani az ifjakat. Európa különböző országaiban vezetik be a XVIII. század végétől. A Magyar Királyság területén a bécsi udvar 1851-ben korszerűsítette az oktatást, s vezette be az érettségit, amely azonban a diákok számára nem volt kötelező.¹² A kiegyezés után, Trefort Ágoston kultuszminisztersége alatt a középiskolai törvényben írják elő az érettségi részleteit. Érdekességgként említem meg, hogy a következő öt tárgyat tartották vizsgakötelesnek: magyar nyelv és irodalom, Magyarország története, matematika, fizika, latin és/vagy német.

Aszódon tehát az első érettségi vizsgát 1916-ban zajlott le.¹³ Az élet azonban úgy rendezte, hogy nem lehetett nyugodt körülmények között kipróbálni mit is jelent a fiataloknak egy ilyen vizsga. Néhány éven keresztül un. hadi érettségit tettek a diákok, akik részben katonák is voltak.

Korábban utaltam Csengey Gusztáv igazgató mondataira, amelyből kiderül, hogy Aszód vonzáskörzetéből is járnak be tanulók., Felvetődik a kérdés, hogy valóban voltak-e az aszódi diákok között Hatvanból átjáró tanulók? Találok-e olyan személyeket, akik mindkét város életében jelen voltak a két világháború között?

A XIX. század második felében Hatvan városa gyors gazdasági és társadalmi fejlődésen, változáson ment keresztül. A vasút kiépítése lehetővé tette gyárak telepítését, mint a cukor-és a konzervgyár. Ennek következtében egyre több olyan dolgozóra lett szükség, akik középiskolai és felsőfokú tanulmányokat folytattak. A lassan építkező hatvani közoktatás nem

¹⁰ DREXLER GYŐZŐ öregdiák visszaemlékezése, 2009.

¹¹ Latin szó: maturus 3 = érett.

¹² <https://ojs.ppke.hu/mesterestanitvany/issue/view/15/12> [megnézve: 2025. október 17.]

¹³ ASZTALOS, 2003, 264.

tudta azonnal követni a gazdasági és társadalmi igények kielégítését, ezért a tanulni vágyó fiatalok kénytelenek eljárni pl. egri, gyöngyösi vagy budapesti iskolákba. Számosan jártak át Aszódra is, amely vasúton könnyen megközelíthető volt.

Hatvanban a középiskola 1935-ben kapta meg az érettségiztetés jogát, ezért tartom indokoltnak a kérdés megvizsgálását, vagyis mennyien és kik járhattak át az aszódi evangélikus gimnáziumba. Az iskolai évkönyveket átnézve, az 1912-1944 közötti időszakot, évtizedekre lebontva vizsgáltam.

Külön-külön néztem meg az egyes évtizedek évkönyveit, amelynek alapján a '10-es évek adtak több információt. Az évkönyvek a következő adatot közölték: neve, vallása, születési helye. Ebből következtetni lehet arra, hogy kik járhattak át Hatvanból, mivel a születések helye ezekben az években többnyire megegyezett a lakóhelyükkel.

Hatvanból az 1910-es években a következő tanulók iratkoztak be a főgimnáziumba:

1912/13-es tanév¹⁴

<i>1. évfolyam</i>	<i>2. évfolyam</i>	<i>3. évfolyam</i>	<i>4. évf.</i>	<i>5. évfolyam</i>
Fekete András rk.	Fejér Elemér rk.	Gáspár Béla izr.	-----	Ballagó József rk.
Klein Albert izr.	Koós Sándor ref.	Karácsony Dezső rk.	-----	Shor Sándor izr.
Vallovitch Alajos ev.	Nagy Antal rk.	Susitzky György izr.	-----	Vallovitsch Béla rk.
				Vallovitsch Ferenc <i>magántanuló,</i> <i>vizsgálatlan</i>

1913/14-es tanév¹⁵

<i>1. évfolyam</i>	<i>2. évf.</i>	<i>3. évf.</i>	<i>4. évf.</i>	<i>5. évf.</i>	<i>6. évf.</i>
Buzalka István rk.	Fekete András r.k.	Nagy Antal r.k. <i>kimaradt</i>	Gáspár Béla izr.	Vörös János r.k. <i>kimaradt</i>	Ballagó József r.k.
Macska János rk.	Vallovitch Alajos r.k.	-----	Karácsony Dezső r.k.	-----	Sohr Sándor izr.
Városi Ferenc r.k. <i>kimaradt</i>	Klein Albert izr., ism.				Vallovitsch Béla r.k.

¹⁴ <https://medit.lutheran.hu/site/konyv/2337#book/65> [megnézve: 2025. október 17.]

¹⁵ https://library.hungaricana.hu/en/view/Aszod_766_evangelikus_gimnazium_812_1913/?pg=0&layout=s [megnézve: 2025. október 21.]

1914/15-es tanév¹⁶

<i>1. évf.</i>	<i>2. évf.</i>	<i>3. évf.</i>	<i>4. évf.</i>	<i>5. évf.</i>	<i>6. évf.</i>	<i>7. évf.</i>
Buzalka István rk. <i>ism.</i>	Adler György izr.	Valovitch Alajos rk.	-----	Kocsis Albert rk.	-----	Ballagó József rk. hadiszolgálat.
-----	Frizsák József rk.	-----	-----	Karácsony Dezső r.k.	-----	Vallovitch Béla r.k.
-----	Klein Albert izr. <i>ism.</i>	-----	-----	Gáspár Béla izr.	-----	-----
-----	Macska János rk.	-----	-----	Sebők Imre izr.	-----	-----

1915/16-es tanév¹⁷

<i>1. évf.</i>	<i>2. évf.</i>	<i>3. évf.</i>	<i>4. évf.</i>	<i>5. évf.</i>	<i>6. évf.</i>	<i>7. évf.</i>	<i>8. évf.</i>
Bodó Kálmán rk.	Becska Nándor rk.	Frizsák József rk.	Vallovitch Alajos rk.	-----	Gáspár Béla izr.	Vallovitch Béla rk. <i>ism.</i>	Ballagó József rk. katona, magántanuló érett
Less Erzsébet rk. magántanuló	Less Gizella rk.	Macska János rk.	-----	-----	Karácsony Dezső r.k.	-----	Vallovitch Béla r.k. érett
		Klein Albert izr.			Kocsis Albert r.k.		
					Sebők Imre izr.		

1916/17-es tanév¹⁸

<i>1. évf.</i>	<i>2. évf.</i>	<i>3. évf.</i>	<i>4. évf.</i>	<i>5. évf.</i>	<i>6. évf.</i>	<i>7. évf.</i>	<i>8. évf.</i>
----------------	----------------	----------------	----------------	----------------	----------------	----------------	----------------

¹⁶ https://library.hungaricana.hu/hu/view/Aszod_766_evangelikus_gimnazium_813_1914/?pg=91&layout=s
[megnézve: 2025. október 17.]

¹⁷ https://library.hungaricana.hu/hu/view/Aszod_766_evangelikus_gimnazium_814_1915/?pg=98&layout=s
[megnézve: 2025. október 17.]

¹⁸ https://library.hungaricana.hu/hu/view/Aszod_766_evangelikus_gimnazium_815_1916/?pg=0&layout=s
[megnézve: 2025. október 17.]

Üsztöke András rk.	Bodó Kálmán rk.	Becska Nándor rk.	Macska János rk.	Kaszás József rk. :	-----	Gáspár Béla izr.	
-----	-----	Szegő Imre, <i>kimaradt</i>	Frizsáf József, <i>kimaradt</i>	Vallovits Alajos rk.	-----	Karácsony Dezső rk.	-----
-----	-----	-----	-----	Ádler Mártha izr. <i>magántanuló</i>	-----	Kocsis Albert rk.	-----
-----	-----	-----	-----	Sebők Anna izr. <i>magántanuló</i>	-----	Sebők Imre izr.	-----
-----	-----	-----	-----	Vass Erzsébet rk. <i>magántanuló</i>	-----	-----	-----

1917/18-es tanév¹⁹

1. évf.	2. évf.	3. évf.	4. évf.	5. évf.	6. évf.	7. évf.	8. évf.
Keimer Lajos rk.	Üsztöke András rk.		Becska Nándor rk.	Macska János rk.	Kaszás József rk. <i>magántanuló</i>	----- --	Gáspár Béla izr. jelesen érett
-----	-----	---	-----	-----	Adler Mártha <i>magántanuló</i>	----- ---	Karácsony Dezső rk.
-----	-----	---	-----	-----	Vass Erzsébet <i>magántanuló</i>	----- ---	Sebők Imre izr. <i>érett</i>
-----	-----	---	-----	-----	Vas István rk. <i>magántanuló</i>	----- ---	Kocsis Albert rk. <i>magántanuló</i>
-----	-----	---	-----	-----	Vallovitch Alajos rk. <i>katonamagántanuló</i>	----- --	-----

Megállapítható a táblázatból, hogy nem minden hatvani diák fejezte be Aszódon a gimnáziumot, több körülmény befolyásolhatta a döntéseket, pl. anyagi helyzet, az I. világháború és annak hatása. Beiratkozásuk nem egyenletes sem számukat, sem az éveket tekintve, tanévek maradtak ki, vagyis nem található hatvani diák.

Látható az is, hogy még kevesebb tanuló tett érettségi vizsgálatot:

¹⁹ https://library.hungaricana.hu/hu/view/Aszod_766_evangelikus_gimnazium_816_1917/?pg=57&layout=s
[megnézve: 2025. október 17.]

1915/16.	Ballagó József , Vallovitch Béla
1917/18.	Gáspár Béla , Karácsony Dezső, Sebők Imre, Kocsis Albert

Ebből az évtizedből két maturálóról, Ballagó József és Gáspár Béla diákokról találtam több információt, főleg az utóbbi diák útja vált ismertebbé számomra, ezért őt mutatom be részletesebben.

Ballagó József 1912-ben, ötödikes diákként szerepelt ünnepi műsorokban, Rákóczi nótát adott elő hegedűn, részt vett a Petőfi önképzőkör munkájában, az iskola vezetősége 5 korona jutalomban részesítette. Katonai szolgálatra 1915. május 15-én vonult be. Tudható róla, hogy tartalékos hadapród a 10. honvéd gyalogezrednél, Miskolcon. Mint katonatanuló érettségizett le 1916-ban.²⁰

Gáspár Béla az évkönyv szerint szintén hatvani születésű, izraelita vallású diák. Eredményesen tanult, mivel az érettségén a jelesen megfelelt kategóriába került. Érdeklődhetett a humán tárgyak iránt, neve rendre előfordul a jutalmazásoknál, pl. Petőfi-Podmaniczky, vagy a Kossuth-féle jutalom, esetleg tandíjelengedés. A gimnáziumban működő Petőfi-önképzőkör tagja, pénztárosa majd titkári posztját is betöltötte. Iskolai műsorok keretén belül többször mondott ünnepi beszédet, amelyekért dicséretet kapott.

A két diáknak az 1917/18. májusában lezajlott írásbeli érettségén a következő tételeket kellett megoldaniuk.²¹

1. A **magyar irodalom** köréből: Hazafias líránk a XIX. században.
2. A **latin nyelvből** fordítás magyarra: C. Julius Caesar: Commentarii de bello Gallico VI. könyv 37. és 38. fejezete.
3. A **mathematikából**: a) Algebrai tétel: Valaki 350 000 kor. kölcsönt vett fel úgy, hogy azt 30 évi egyenlő utólagos részletekben törleszti. Mily nagy 5%-os kamat mellett az annuitás? Mennyi jut abból az első és mennyi a 15. év végén a kamat és mennyi a tőke törlesztésére?
4. b) geometriából: Valamely négyszög oldalai közül $a = 76$ m, $b = 84$ m, $c = 97$ m, az a és b oldalakhoz tartozó átló $d = 125$ m, a b és c oldalakhoz tartozó átló pedig $d = 155$ m. Mekkora a négyszög szögei és mekkora a negyedik oldala?

²⁰ https://library.hungaricana.hu/en/view/Aszod_766_evangelikus_gimnazium_814_1915/?pg=45&layout=s
[megnézve: 2025. október 21.]

²¹ https://library.hungaricana.hu/hu/view/Aszod_766_evangelikus_gimnazium_816_1917/?pg=29&layout=s
[megnézve: 2025. október 21.]

Gáspár Béla kiválóan oldotta meg a fönti feladatokat, jelesen éretté nyilvánították. Ezekben az években az évkönyv nem mutatja a továbbtanulás irányát. Feltételezem, hogy orvosi tanulmányokat folytatott és később szülőhelyén gyakorolta hivatását. Az alábbi történet állt össze a kutatás során.

1900. december 5-én született Hatvanban. Szülei Groszmann Ignác és Weisz Júlia.²² Elemi iskoláit feltehetően szülőhelyén végezte, a gimnáziumi éveket Aszódon töltötte. Kiválóan érettségizett, majd a pécsi Erzsébet Tudományegyetem orvosi karán tanult tovább. A diploma megszerzése után, 1925-től Jászapátin dolgozik, s még innen szervezi gimnáziumi osztályának érettségi találkozóját, 1928-ban.²³

Hatvanban az 1930-as években 14 orvos praktizált, közöttük volt Dr. Gáspár Béla. Rendelője a Werbőczy²⁴ utcában volt, 1934-ben mentőállomás létesült a községben, melynek mentőorvosa lett. 1936-tól az Országos Társadalombiztosító elnöksége megválasztotta a cukorgyár orvosának is. A dolgozók és a környék tiszteletét, szeretetét vívta ki, lelkiismeretes orvos volt. Lakása a Kossuth tér 6. szám alatt volt található. Népszerűségnek örvendett az emberek körében, nemcsak orvosi minőségében, hanem segítőkészség tekintetében is. A következő visszaemlékezés szerint egy asztalos kisiparos egészségét hozta helyre. Az orvosi kezelést nem tudta volna azonnal kifizetni, s Gáspár doktor azt mondta neki: *„Mester úr ne törődjön most ezekkel a dolgokkal. Meggyógyítom, és fog tudni dolgozni, pénzt keresni. Utána majd elintézzük a pénzügyeket.”* A beteg valóban törlesztette az adósságát, ráadásul néhány bútorjavítást is ingyen elvégzett, amiért az orvos egy különleges üveg levélnehezékekkel ajándékozta meg őt. Ez a történet tovább él a kisiparos családi legendáriumában.²⁵ Gáspár doktor Budapesten élő rokonainak többször küldött élelmiszert egy vasúti hordárral, Papp Lászlóval. Támogatta a hatvani iskolákat, adományokkal segítette pl. a kereskedelmi középiskola diákjait az év végi jutalmazások tekintetében. Szabadidejében, ha tehetett teniszezett, hiszen tagja volt a hatvani atlétikai klubnak, rejtvényt fejtett, a megfejtések beküldésével nyereményeket is kapott. Budapesten a Bristol-szállóban vette feleségül 1932. május 1-én du. 13.00-kor²⁶ Gergely Tusit, aki a II. világháború végén a nyilasok áldozata lett. A nagygyombosi gazdaság kereskedelmi igazgatójának a lánya nem szépségéről, inkább műveltségéről volt híres. Anyanyelvi szinten beszélt németül és franciául. Egy ideig

²² https://adt.arcanum.com/hu/view/Ujsag_1940-10/?pg=253&layout=s [megnézve: 2025. október 21.]

²³ https://library.hungaricana.hu/en/view/Aszod_766_evangelikus_gimnazium_824_1927/?pg=22&layout=s [megnézve: 2025. október 21.]

²⁴ A mai Mártírok utca

²⁵ OCSOVAI, 2024, 32.

²⁶ https://adt.arcanum.com/hu/view/PestiNaplo_1932_04/?pg=492&layout=s [megnézve: 2025. október 21.]

Franciaországban tanult nevelőintézetben. Feleségül ment Dr. Gáspár Bélához, de házasságuk nem sikerült. Többek elmondása szerint szerelmi viszonyba került Ring Kálmánnal, aki az üldöztetés idején elbújtatta, később Budapestre szöktette a gettózás elől. Állítólag ott egy hatvani illetőségű katona felismerte az utcán az asszonyt, s feljelentette. A nyilasok elfogták, majd a front közeledésekor útnak indították Németország felé, de útközben a Dunántúlon agyonverték.²⁷ Férje, Gáspár Béla azonban túlélte a vészkorszakot, bár a háború alatt munkaszolgálatos volt. Hazatérése után a postapalotával szemben, a Susitzky-házban volt a rendelője. Másodszor is megnősült, a hatvanas években Budapestre költözött, kinevezték az Élelmezési Ipari Szakszervezet ellenőrző főorvosává.²⁸ 1967-ben halt meg, temetése október 4-én délben folyt le a rákoskeresztúri temetőben. Búcsúztatta dr. Scheiber Sándor, a Rabbi Szeminárium igazgatója és Tuba Gézáné, az Élelmezési Ipari Szakszervezet nevében.

Az I. világháború után, a forradalmak ideje alatt hiányosak a gimnázium adatai, a húszas évek iskolai értesítőiben pedig nincs följegyzés a diákok születési-, és lakóhelyéről, csak vallási hovatartozásukról.

A következő évtizedben, az 1930-as években, annyiban bővült a kimutatás, hogy a Hatvanból bejáró diákok száma olvasható. Sajnos egyéb információ, sem név, sem vallási hovatartozás nem részletezett. Az érettségi vizsgálat összefoglalójában találunk megjegyzést a továbbtanulási irányára. Az alábbi táblázatban a Hatvanból bejáró diákok száma látható.

1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942
46 fő	42 fő	45 fő	40 fő	41 fő	24 fő	14 fő	11 fő	6 fő	5 fő

A fentiekből kiderül, hogy 1938-tól mintegy felére csökken az átjárók száma, aztán fokozatosan fogy, az 1944-es évkönyv szerint már csak 2 fő a hatvani diák. Ennek a folyamatnak két oka lehetséges, egyrészt a II. világháború kitörése, másrészt 1931-től a hatvani reáliskola előbb reálgimnáziummá, majd 1935-ben Klebelsberg Kunó Gimnáziummá minősült, ezek a változások tették lehetővé, hogy helyben is tehessenek érettségi vizsgát. Ha híres diákkal kezdtem az elején, akkor folytatom egy olyan diákokkal, akire nemcsak a hatvaniak, de az egész ország büszke lehet. Ugyanúgy művészberré vált, mint Petőfi. A hatvaniak által jól ismert **Gódor Kálmán**, festőművész, 1930-ban érettségizett az Aszódi

²⁷ NÉMETI, 2004, 111.

²⁸ https://adt.arcanum.com/hu/view/ZsidoAnyag_UjElet_1967/?pg=119&layout=s [megnézve: 2025. október 21.]

Evangélikus Gimnáziumban. Rajz tanára Velten Armand erősítette benne a festészet iránti érdeklődést, az évkönyv szerint azonban katonai pályára készült.²⁹

Régi hatvani család leszármazottja Gódor Kálmán (r.k.), aki 1911. január 5-én született. Szülei Gódor Géza és Hegyessy Gizella. Az elemi iskoláját Hatvanban végezte, a gimnáziumi tanulmányait Gyöngyösön, majd 3. osztálytól, az 1924/25-ös tanévtől Aszódon folytatta. Az érettségi után az Országos Magyar Képzőművészeti Főiskolára került, ahol Rudnay Gyula tanítványa lett. 1934-ben, még főiskolás korában a hatvani község háza nagytermében állította ki festményeit. 1935-ban rajztanári diplomát szerzett. 1938-ban kezdte meg Sátoraljaújhelyen a számára "gyötrelmes" tanári pályát. A sátoraljaújhelyi évek alatt tanítványa volt Czinke Ferenc, a későbbi Munkácsy-díjas festőművész. A II. világháború alatt egy évig Munkácson élt, de a háború vége már Hatvanban érte. Itt tanított 1948-ig a gimnáziumban.

Hatvanból Egerbe, a Dobó gimnáziumba került, ahol 20 évig dolgozott és tanított. Tagja lett az Egri Képzőművészeti Csoportnak. Művészetéről így vall: *„képeim a legkülönbözőbb tárgykörűek és színűek. Stílusom nincs. Témaköröm megválasztásánál belső impulzusok vezettek... Színekben gondolkodtam, ezek határozták meg témáimat...”*³⁰ 1972-ben vonult nyugdíjba, ettől kezdve Hatvanban élt haláláig, 1991. május 9-ig. Nyaranta, Tihanyban festett. Tájképein érzékelhető a balatoni hangulat. Számos önálló és csoportos kiállításon vett részt Sátoraljaújhelyen, Munkácson, Hatvanban, Egerben, Salgótarjánban, Gyöngyösön.

Munkásságáért 1982-ben Derkovits Emlékérmet kapott.

Röviddel halála előtt szentelték fel a hatvani belvárosi római katolikus templom nagy harangját, amelyet ő ajándékozott, mivel a II. világháború alatt összetört a régi harang. Életművével, részben még életében, részben halála után a várost gazdagította. Képeinek egy részét az Ady Endre Városi Könyvtárnak és a Hatvani Lajos Múzeumnak ajándékozta. Művein kívül emlékét egy utca elnevezése is őrzi.³¹

Szemere Endre, (izr.) akinek megint csak érdekes sors adatott szintén Hatvanból járt át az 1924/25-ös tanévtől, a 4. osztálytól kezdve olvasható a neve az évkönyvekben, osztálytársa volt Gódor Kálmánnak.

A rövid életpálya ismertetése előtt nézzük, hogy milyen érettségi feladatokkal néztek szembe a maturálók 1930-ban.³²

²⁹ https://library.hungaricana.hu/en/view/Aszod_766_evangelikus_gimnazium_826_1929/?pg=35&layout=s
[megnézve: 2025. október 21.]

³⁰ HATVANI LEXIKON, 1996., 109.

³¹ a mai Tabán utcával párhuzamos

³² https://library.hungaricana.hu/en/view/Aszod_766_evangelikus_gimnazium_826_1929/?pg=34&layout=s
(2025. október 21.)

1. **Magyar nyelv és irodalomból:** Epikai költészetünk a XIX. században.
2. **Latin nyelv és irodalmi feladat:** Phaedrus: Naufragium Simonidis c. művének lefordítása.
3. **Mennyiségtanból a következő két feladatot kellett kidolgozni:**
 - a) Megoldandó a következő többismeretlenű exponenciális egyenletrendszer:

$$3 \cdot 2^x + y - 5 \cdot 2^{y-x} = 182.$$

$$5 \cdot 2^x + y - 4 \cdot 2^{y-x} = 312.$$
 - b) Mekkora szög alatt hajlik azon egyenes csonka körkúp oldala alaplapjához, melynek köbtartalma 34746 cm^3 és alap- és fedőlapjának kerülete 50, illetve 30 cm?

Szemere Endre 1913. május 26-án született Hatvanban. Apja Szemere Sándor, MÁV-főintéző, anyja Weisz Sarolta³³ 40 éven át volt tanítónő. Az elemi iskola után az aszódi evangélikus gimnáziumban tanult. A jó érettségi után gyógyszerészi pályára készült az évkönyv szerint, ehhez képest Gratzban végezte el a kereskedelmi akadémiát. Szegeden, 1936-ban a jogtudományi karon államtudományi doktorátust szerzett. Közben borbélysegédlevelet kapott, Szabados Endre mellett tanult. 1941-ben a lakatos szakmát is elsajátította. Úgy vélte, hogy származása miatt nem kapott volna iskolai végzettségnek megfelelő munkát, ezért lett borbély és lakatos mestersége is.³⁴

Zsidó származására való tekintettel 1942. június 3-án jelentkeznie kellett a hatvani hadkiegészítő parancsnokságon. Munkaszolgálatra vitték először Tokajba, majd onnan a szovjet harctérre, Gomelnél szálltak le a vonatról. (társai Bindfeld Imre, Révész Lajos, Sonnenfeld Sándor)³⁵. A Don-kanyarnál váratlanul fogságba esett 1942. aug. 8-án. A Don partján, a víz közelében öt hatvani munkaszolgálatos géppuskafészkét ázott sötétedéskor, amikor szovjet katonák támadtak rájuk, a mellettük lévő magyar katonák tüzet nyitottak és a tűzpárbajban ketten meghaltak.³⁶ Szemere Endrét két másik társával együtt betuszkolták a csónakba a szovjetek. A háború végén, 1945 nyarán hazaengedték. Az év őszén raktárosként helyezkedett el a cukorgyárban, alapító tagja volt az MKP cukorgyári szervezetének, majd titkára. Belépett a párt hatvani szervezetébe is, különféle feladatokat látott el. 1948-ban kinevezték az államosított cukor-és konzervgyár igazgatójának, amelyet eredményesen irányított. Számomra érdekes hogyan vált igazgatóvá az egykori aszódi diák!

³³ NÉMETI, 2005, 287.

³⁴ Uo. 287.

³⁵ Uo. 198.

³⁶ Uo. 201.

Visszaemlékezése³⁷ szerint 1948. március 24-én táviratot kapott, melyen az szerepelt, hogy másnap délután fél négykor jelenjék meg a Vasas Székházban. A székház előtt várakozás közben elterjedt a hír, miszerint bizalmas politikai természetű film vetítésére kerül sor. A jelenlévőknek, így Szemerének is meglepetést okozott, hogy a film helyett Szakasits Árpád, akkori miniszterelnök helyettes, iparügyi miniszter bejelentette a 100 főnél több munkást foglalkoztató üzemek államosítását. Még nagyobb meglepetést okozott, hogy Gerő Ernő hozzátette azt, hogy az itt lévők vállalati igazgatói kinevezést kaptak. Emlékei szerint mély csend ülte meg a termet, majd mindnyájan szinte egyszerre énekelték a „*Föl, föl ti rabjai a földnek*” c. dolgozói himnuszt. A megbízólevél átvétele után esküt tettek: „*A rámbízott hivatal legjobb tudásom és képességem szerint fogom vezetni, éberem fogok őrködni, hogy az állam érdekeit a vállalatnál csorbítani ne engedjem.*”³⁸ Számára nagyszerű érzés volt, hiszen akkor lett tulajdonos a gyárak és üzemek népe, a munkás. A hatvani cukorgyárat három éven keresztül vezette, közben rengeteg szakkönyvet olvasott és elvégezte a vállalatirányítói gyorstalpalót. Kinevezése után felmerült benne, hogy ne csak a gyár, hanem a Mátraházán épített vezérigazgatói³⁹ villa is kerüljön a munkások tulajdonába, egyeztetett a kommunistákkal, a MADISZ fiataljaival, s az egyetértés után a gyár üdülője lett a „kacsalábon” forgó villa. A visszaemlékezők⁴⁰ örömmel vették Szemere kinevezésének hírért, mert városbeli, közéljük tartozó, értelmes, jóindulatú tisztviselőnek tartották. Úgy vélték megérdemelte a magasabb beosztást.

Sokrétű közéleti tevékenységet folytatott, pl. tagja volt a szakszervezetnek, a TIT-nek, a városi tanácsnak, a MABÉOSZ⁴¹ vezetőségének. Rendszeresen írt szakmai cikkeket a Magyar Cukoripar lapba.

1951-ben kinevezték a szerencsi cukorgyár igazgatójának, innen vonult nyugdíjba 1974-ben. A vállalat sikeres működése elsősorban dr. Szemere Endre érdeme. Emberközpontú vezetési stílusával a célok eléréséhez a szak- és segédmunkásokat is motiválni tudta, jelentős szerepe volt a jó szakembergárda kialakításában. 1950 és 1988 között a gyár a cukoriparban 15-ször volt I. helyezett, egyszer az egész élelmiszeripar legjobb vállalata volt. Irányítási elve: „*a munkásokkal együtt, a munkásokért.*”⁴² Embercentrikus vezetőnek tartotta magát, amit

³⁷https://adt.arcanum.com/hu/view/DeliHirlap_1982_03/?query=Szemere+endre++cukorgy%C3%A1r&pg=159&layout=s [megnézve: 2025. október 21.]

³⁸https://adt.arcanum.com/hu/view/SzabadFold_1973_1/?query=Szemere+endre++cukorgy%C3%A1r&pg=234&layout=s [megnézve: 2025. október 21.]

³⁹ Friedlander Gyula

⁴⁰https://library.hungaricana.hu/hu/view/HevesMegyeiNepuisag_1968_03/?pg=182&layout=s&query=Szemere [megnézve: 2025. október 23.]

⁴¹ Magyar Bélyegygyűjtők Országos Szövetsége

⁴²https://adt.arcanum.com/hu/view/SzabadFold_1973_1/?pg=234&layout=s [megnézve: 2025. október 23.]

bizonyít az a tény, hogy nála mindig mindenki előtt nyitva volt az ajtó, a titkárnője sohasem tagadta le.

Elismerően szóltak róla a gyár egykori dolgozói, a megjelent újságcikkek beszámolva az eredményekről. Számtalan intézkedést hozott, amely a vállalat dolgozóit kovácsolta közösséggé. Néhányat megemlítve közülük: vállalati újság alapítása, cukorjárandóság bevezetése, vállalati dicsőségkönyv vezetése, nyugdíjas találkozók, a dolgozók családi eseményeinek anyagi támogatása. Szükség esetén még az ÁVH zaklatásaitól is megvédte a dolgozóit, sőt alkalmazottai közül senkit nem vontak felelősségre az 1956-os tevékenységéért.⁴³

„Nagyszerű igazgatónk, Szemere Endre vezetése alatt a gyár dolgozói között nagyon családias, közvetlen volt a kapcsolat. A régi munkások közül sokan velem együtt vallják: öröm volt akkoriban dolgozni járni. Fegyelem volt, a kollektíva egy igazi nagy családként – így is neveztük magunkat – élte mindennapjait és becsülettel dolgoztunk a gyár eredményes működéséért. Rendkívül jó légkörben, vidám hangulatban éltünk, nem véletlen, hogy ekkoriban sok karikatúrát kellett rajzolnom. Az igazgató közvetlen főnököm volt, és mivel akkoriban kezdőnek számítottam a dekorációs munkában, nagyon sok segítséget kaptam tőle. Szigorú volt, precizitást követelt, amiért máig hálás vagyok. Szerette a szép munkát, nagyon örült, amikor a kiállításokon eredményt értünk el, a politikai rendezvényekre vagy nagyobb gyűlésekre készített dekoráció elismerést aratott.”⁴⁴ emlékezett vissza Mezei Zsófia a művelődési ház nyugdíjas igazgatója.

A gyár szakmai irányítása mellett másra is jutott ideje, pl. örökös KISZ-tagsággal rendelkezett, vagyis a fiatal évei után is rendelkezett tagkönyvvvel. Vajon mi a magyarázata ennek a hosszú tagságnak? Egy újságcikkben⁴⁵ úgy fogalmazott, hogy a tanítónő édesanyja példája vezérelhette a fiatalok támogatásában, nevelésük lehetőségében. Támogatta konkrét intézkedéseivel a KISZ-es fiatalok munkáját, szabadidejük eltöltését, pl. klubhelység, lőter kialakítása és továbbtanulásukat.

Érdekesség még vele kapcsolatban az, hogy önkéntes tűzoltószázados, testületi elnök.⁴⁶ Fontosnak tartotta a tűzrendészeti szabályok ismeretét és betartását.

⁴³https://adt.arcanum.com/hu/view/HelyiLapok_Szerencs_2001/?query=Szemere+endre++cukorgy%C3%A1r&pg=192&layout=s [megnézve: 2025. október 23.]

⁴⁴ https://www.szerencs.hu/images/szerencsihirek/2023/2023_kulonszam_ferfikar.pdf [letöltve: 2025. október 16.]

⁴⁵ https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarIfjusag_1964-1/?pg=11&layout=s [megnézve: 2025. október 23.]

⁴⁶ https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarTuzolto_1963/?pg=26&layout=s [megnézve: 2025. október 23.]

Érdekesség még a hobbija is, mivel cukorsüvegeket, ill. cukortémájú bélyegeket gyűjtött. Szerencsére halála után nem kallódott el, ugyanis az igazgató családja cukortémájú bélyeggyűjteményét adományozták oda a cukorgyár történetével foglalkozó gyűjteménynek, így a berlini másolaton kívül már hazai bélyeggyűjtemény is található ott.⁴⁷

Miskolcon halt meg 1982. szeptember 17-én. Munkáját sokszor elismerték, pl. Munka Érdemrend arany fokozatával is.

A feltett kérdésekre a válasz az, hogy a két világháború között valóban jártak át hatvani fiatalok az aszódi főgimnáziumba tanulni. Többen tettek érettségi vizsgálatot. Közülük négy diák életét mutattam be röviden, a XX. századi világégésekhez kapcsolódva. Feldolgozásuk nem teljes, előzetes információ alapján számomra Gódor Kálmán volt az összekötő kapocs a két világháború közötti évekből. Sajnos az évkönyvek szerkesztése eltért az egyes évtizedekben, ill. igazgatók alatt, ezért a diákokról szóló információk is különbözőek. A nevek alapján további három személy élettörténetét kutattam a számomra elérhető forrásokból. Ebben a tanulmányban nem volt szándékom gazdasági, társadalmi folyamatokat elemezni, inkább azokba ágyazva értelmezni az egyéni sorsokat, hogyan élték meg, hogyan alkalmazkodtak, hogyan vészelték át a kritikus helyzeteket. Számomra érdekes és tanulságos történetük megismerése.

Képek

⁴⁷ https://real-eod.mtak.hu/5969/1/Tanulmanyok_2000_06_Salanki_Tiz_eves_a_Szerencsi.pdf [letöltve: 2025. október 16.]

Susitzky-ház, Gáspár Béla orvosi rendelőjének épülete
 lelőhely: a Németi Gábor Honismereti Kör archívuma

Gódor Kámán és Szemere Endre

előhely: Iskolatörténeti Gyűjtemény: érettségi tablók, 1929/30.

Aszódi Evangélikus Petőfi Gimnázium, Általános Iskola és Kollégium

Gódor Kálman: Önarckép

lelőhely: Ady Endre Városi Könyvtár, Hatvan

dr. Szemere Endre

lelőhely: Magyar Tűzoltó, 1963 (15. évfolyam, 1-12. szám), 1963. január 1., 1. szám

Felhasznált irodalom:

1. Az ASZÓDI Evangélikus Gimnázium évkönyvei 1874–1944. Leleőhely: <https://medit.lutheran.hu/site/konyv/2352#book/34>
https://library.hungaricana.hu/hu/view/Aszod_766_evangelikus_gimnazium_814_1915/?pg=98&layout=s
2. ASZTALOS István: Az aszódi evangélikus középiskola története 1728-1948, Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, Aszód, 2003
3. TÖTTÖSY Magdolna: Az érettségi története, in: Mester és Tanítvány, 2005/8., 10–18. Internetes lelőhely: <https://ojs.ppke.hu/mesterestanitvany/issue/view/15/12>
4. HATVANI Lexikon (szerkesztette: Dr. Petheő Károly–Fazekas Zsigmondné–Dr. Kocsári Istvánné), Agroinform, Hatvan, 1996
5. NÉMETI Gábor: A hatvani zsidóság krónikája, Hit-60 Alapítvány, Hatvan, 2004
6. NÉMETI Gábor: Hatvan város története, Hatvan Város Polgármesteri Hivatala, Hatvan, 2005

7. OCSOVAI Zoltán: Nehéz úton, örök csendben, magánkiadás, Hatvan, 2024
8. Groszmann Ignác halálhíre:
https://adt.arcanum.com/hu/view/Ujsag_1940-10/?pg=253&layout=s
9. Házassági hirdetés:
https://adt.arcanum.com/hu/view/PestiNaplo_1932_04/?pg=492&layout=s
10. Dr. Gáspár Béla főorvos halála:
https://adt.arcanum.com/hu/view/ZsidoAnyag_UjElet_1967/?pg=119&layout=s
11. Gódor Kálmán rövid életrajza (szerk. Bacsa Tibor):
<http://www.konyvtarhatvan.hu/hu/content/g%C3%B3dor-k%C3%A1lm%C3%A1n-ki%C3%A1ll%C3%ADt%C3%A1s>
12. UNOKÁINK is olvasni fogják (szerkesztő: Ésik Sándor). Lelőhely:
<https://napkeletnepe.hu/2018/01/17/salanki-istvan/>
13. A SZERENCSEI cukorgyár és kultúra (szerkesztette: Sárkány László). Lelőhely:
https://www.szerencs.hu/images/szerencsihirek/2023/2023_kulonszam_ferfekar.pdf
14. SALÁNKI István: Tíz éves a Szerencsi Cukormúzeum. Lelőhely:
https://real-eod.mtak.hu/5969/1/Tanulmanyok_2000_06_Salanki_Tiz_eves_a_Szerencsi.pdf
15. Horváth Géza: Hogyan lett igazgató Szemere Endre? Lelőhely:
https://adt.arcanum.com/hu/view/DeliHirlap_1982_03/?query=Szemere+endre++cukorgy%C3%A1r&pg=159&layout=s
16. Major Lajos: Amikor gazda lett a munkás. Lelőhely:
https://adt.arcanum.com/hu/view/SzabadFold_1973_1/?query=Szemere+endre++cukorgy%C3%A1r&pg=234&layout=s
17. Gyóni Gyula Húsz év az államosított gyárban. Lelőhely:
https://library.hungaricana.hu/hu/view/HevesMegyeiNepujasag_1968_03/?pg=182&layout=s&query=Szemere
18. Kocsis Éva: Az igazgató. Lelőhely:
https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarIfjusag_1964-1/?pg=11&layout=s
19. Nincsen előszobája (szerzői név nélkül). Lelőhely:
https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarTuzolto_1963/?pg=26&layout=s